

Türkiye’de Üreticilerin Tarımsal Desteklerden Faydalanma Durumu Üzerine İnceleme

Canan ABAY² Berna TÜRKEKUL² M. Necat ÖREN³ Betül GÜRER⁴ Burhan ÖZALP³

Ege Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, 35100 Bornova, İzmir/TURKEY²

Çukurova Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, 01330 Balcalı, Adana/TURKEY³

Ömer Halisdemir Üniversitesi, Tarım Bilimleri ve Teknolojileri Fakültesi Hayvansal Üretim ve Teknolojileri Bölümü,, 51240 Niğde/TURKEY⁴

Özet: Tarımın kendine özgü şartları her ülkede bu sektörün devlet tarafından doğrudan veya devlet tarafından yetkili kılınmış kurumlar aracılığı ile korunmasını ve desteklenmesini zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle ülkemizde de desteklemeden yoksun bir tarım sektörü düşünmek mümkün değildir. Günümüzde gerek içsel gerekse dışsal gelişmeler sonucunda tarımsal desteklemelerde kullanılan araçlar değişmiş ve amaçlara göre çeşitlenmiştir. Tarıma verilen desteklemelerin miktarı kadar, bu desteklemelerden üreticilerin ne ölçüde yararlandığının incelenmesi verilen desteklerin etkinliği açısından önemlidir. Bu çalışmada, Türkiye’de, tarımsal desteklemelere konu olan buğday, pamuk, ayçiçeği, mısır üreticilerinin 2014 yılı itibarıyla tarımsal desteklemelerden yararlanma durumu analiz edilmiştir. Bu amaçla her bir ürünün önemli üretim bölgeleri dikkate alınarak toplam 1008 üretici ile yüz yüze anket çalışması ile elde edilen veriler çalışmanın ana materyalini oluşturmaktadır. Desteklerden faydalanma düzeyini etkileyen faktörlerin belirlenmesinde lojistik regresyon analizinden yararlanılmıştır. Çalışmada mazot, gübre ve fark ödeme destekleri dışındaki desteklerden üreticilerin çok düşük oranlarda yararlandıkları görülmektedir. Multinomial lojistik regresyon analizi sonucuna göre desteklerden faydalanma olasılığını en fazla işletme büyüklüğünün, sonrasında mülk arazi oranının ve eğitimin arttırdığı belirlenmiştir. Bu bulgular, bir kez daha tarımsal desteklerden daha çok büyük işletmelerin ve arazi sahiplerinin yararlandığı sonucunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tarımsal Desteklemeler, Multinomial lojistik regresyon, Lojistik regresyon analizi

An Investigation on the Utilization of Agricultural Subsidies by Farmers in Turkey

Abstract: The specific conditions of agriculture make this sector be protected and supported directly by the state or through the institutions authorized by the state in every country. For this reason, it is not possible to think of an agricultural sector that lacks support in our country. Today, as a result of both internal and external developments, the tools used in agricultural subsidies have changed and diversified according to their purposes. As much as the amount of subsidy granted, the examination of the extent to which producers benefit from these subsidies is important for the effectiveness of the subsidy provided. In this study, the level of benefit from agricultural subsidy of wheat, cotton, sunflower, corn producers, which are subject to agricultural subsidy, were analyzed by 2014 in Turkey. For this purpose, the data obtained from face-to-face survey studies with a total of 1008 producers, taking into consideration the important production regions of each product, constitute the main material of the study. Logistic regression analysis was used to determine the factors affecting the level of utilization from the subsidies. It seems that producers are less benefiting from other subsidies than diesel, fertilizer and deficiency payments. According to multinomial logistic regression results, it was determined that the probability of benefiting from the subsidies was most affected from the enterprise size, then the property land ratio and education level. These findings once again show that large enterprises and landowner benefit from agricultural subsidies.

Keywords: Agricultural subsidies, multinomial logistic regression, logistic regression analysis

*Bu çalışma TÜBİTAK tarafından desteklenen 114O649 nolu proje verileri kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

1. GİRİŞ

Tarımın kendine özgü şartları her ülkede bu sektörün devlet tarafından doğrudan veya devlet tarafından yetkili kılınmış kurumlar aracılığı ile korunmasını ve desteklenmesini zorunlu hale getirmektedir. Günümüzde gerek içsel gerekse dışsal gelişmeler sonucunda gelişmiş ve

gelişmekte olan ülkelerde tarımsal desteklemelerde kullanılan araçlar üretici eksenli, tüketici eksenli ve ticaret eksenli olarak amaçlara göre çeşitlenmiştir. 1990’lı yıllardan itibaren piyasa bozucu etkileri nedeniyle fiyat temelli destekleme araçlarının azaltılması yönünde bir eğilim söz konusu iken 2008 yılında ortaya çıkan gıda krizi

nedeniyle kısa dönemli sübvansiyon uygulamalarına ağırlık verilmiştir. 2008 yılının sonlarından itibaren ülkeler gıda güvenliği krizinden çıktıkça ve küresel finans ve ekonomik krizin etkilerini deneyimledikçe, tarımsal üretimi desteklemeye odaklanarak orta ve uzun dönemli politikalara daha fazla önem vermeye başlamışlardır (Maetz M. et al, 2011).

Türk tarımını yönlendirme amacıyla da dönemler itibariyle farklı tarımsal destek araçlarından yararlanılmıştır. 2000'li yıllara kadar, yapısal önlemler dışında ürün fiyat destekleri ile girdi ve kredi sübvansiyonları ağırlıklı olarak kullanılan destekleme araçları olmuşlardır. 1932 yılında buğday ile başlayan destekleme alımlarına konu olan ürün sayısı 1980 yılında 24, 1992 yılında 26'ya kadar çıkmıştır. Gübre başta olmak üzere, yem, tohum, tarımsal ilaç sübvansiyon uygulanan başlıca girdilerdir. Ancak söz konusu desteklerin tarım sektörünü hedeflenen şekilde yönlendirememesi, transfer etkinliğinin sağlanamaması ve bütçeye ağır yükler getirmesi gibi içsel sebeplerin yanı sıra dünyadaki destekleme araçlarındaki değişime paralel olarak 2000 yılı sonrasında girdi ve ürünlere yönelik destekleme araçları aşamalı olarak kaldırılmış ve bu desteklerin yerini, alan bazlı Doğrudan Gelir Desteği (ürün türünden ve miktarından bağımsız) almıştır. 2005 yılından itibaren, tarımsal destekleme bütçesi içinde Doğrudan Gelir Desteğinin ağırlığı azalmıştır. 2006 Tarım Kanunu ile fark ödeme destekleri ana politika aracı olarak kabul edilmiştir. Telif edici ödemeler, süt primi, suni tohumlama ve veteriner destekleri başta olmak üzere hayvancılık destekleri, tarım sigortası ödemeleri, kırsal kalkınma destekleri, çevre amaçlı tarım arazilerini koruma programı destekleri, araştırma geliştirme ve tarımsal yayım desteği, pazarlama teşvikleri, özel depolama yardımı, kalite desteği, organik üretim desteği, gerektiğinde bazı girdi destekleri gibi destekleme araçları hedeflenen amaçlara göre çeşitlendirilmiştir. 2009 yılında, DGD ödemeleri hükümet tarafından tamamen kaldırılmıştır.

10. Kalkınma Planında (2014-18) tarım politikalarının stratejik hedefleri *yeterli ve dengeli beslenmenin sağlanması, küresel rekabetçi ve çevre dostu bir tarım sektörünün geliştirilmesi* olarak belirtilmiştir. Planda, Ar-Ge, yenilikler, verimlilik, gıda güvenliği altyapısının güçlendirilmesi ve tarımda suyun daha verimli kullanılması konularına özellikle ağırlık verilmektedir.

2013-17 Stratejik Planı, tarım sektöründe beş stratejik alan tanımlamaktadır; Bunlar, 1) tarımsal üretim ve arz güvenliği; 2) gıda güvenliği; 3) bitki sağlığı ve hayvan sağlığı; 4) tarımsal altyapı ve kırsal kalkınma ve 5) kurumsal kapasitenin geliştirilmesidir.

Stratejik hedeflere ulaşmak için 2014 yılında tarımsal destek araçları fark ödemeleri (yağlık ayçiçeği, kütlü pamuk, soya fasulyesi, kanola, dane mısır, aspir, zeytinyağı, tahıl ve baklagil ürünleri için) telif ödemeleri, mazot, gübre, toprak analizi desteği, sertifikalı tohum ve fidan kullanım desteği, hayvancılık destekleri (yem bitkileri, suni dölleme, süt primleri, risksiz hayvancılık bölgeleri, arıcılık ve balıkçılık), organik tarım üretim desteği, iyi tarım uygulamaları desteği, tarım sigortaları desteği, biyolojik mücadele desteği, çiftlik muhasebe veri ağı desteği, çevre amaçlı tarımsal arazileri koruma desteği, tarımsal yayım ve danışmanlık desteği, kırsal kalkınma desteği olarak farklı destek araçlarından yararlanılmıştır (T.C. Resmi Gazete, 2014).

Gelişmiş ülkeler geçmişten bugüne kadar söz konusu tarımsal desteklemeleri yoğun olarak kullanmışlardır (OECD, 2015). Ülkelerin gelişmişlik düzeyine bağlı olarak tarıma verilen destek miktarı değişmekte, gelişmekte olan ülkelerde bütçe kısıtları nedeniyle tarıma verilen destekler gelişmiş ülkelerin gerisinde kalmaktadır. Bu nedenle gelişmekte olan ülkeler için bütçe kısıtları nedeniyle tarıma verilen desteklemelerin miktarı kadar, bu desteklemelerden üreticilerin ne ölçüde yararlandığının incelenmesi verilen desteklerin etkinliği açısından önemlidir. Bu çalışmada cevap aranan sorular;

- Üreticiler, Türk tarımı stratejik amaçlarına ulaşmak amacıyla çeşitlendirilen destek türlerinin hangilerinden hangi oranda faydalanmaktadır?
- Farklı desteklerden yararlanan üreticilerin sosyo ekonomik özellikleri nelerdir?
- Desteklerden faydalanmayı etkileyen faktörler nelerdir?

Bu amaçla çalışmada 2014 yılında verilen tarımsal desteklerden faydalanma düzeyi, bölgeler itibariyle ve üreticilerin sosyo-ekonomik özelliklerine göre analiz edilmiş, sorunlar ortaya konulmuş ve üreticilerin tarımsal desteklerden daha etkin faydalanması için öneriler getirilmiştir.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Örneklemede izlenen yöntem

Bu çalışmada, Türkiye’de, tarımsal desteklemelere konu olan başlıca tarımsal ürünler olan buğday, pamuk, ayçiçeği ve mısır üreticilerinin 2014 yılı itibarıyla tarımsal desteklemelerden faydalanma durumu analiz edilmiştir. Çalışmada TÜBİTAK tarafından desteklenen 1140649 nolu “Türkiye’de Uygulanan Tarım Politikalarının Bazı Tarımsal Ürünlerin Rekabet Düzeyine Etkisi Üzerine Bir Araştırma” konulu araştırmanın verilerinden yararlanılmıştır. İncelenen ürünler, Türkiye açısından gıda güvenliği ve tarıma dayalı sanayinin önemli hammaddeleri olmalarının yanı sıra geniş bir üretici kitlesi tarafından üretiliyor olmaları ve tarımsal desteklere de konu olmaları nedeniyle seçilmişlerdir. Ele alınan ürünlerden en az iki ürün açısından önemli olan Ege, Batı Marmara, Akdeniz, Güneydoğu Anadolu ve Batı Anadolu üretim bölgeleri araştırma alanı olarak belirlenmiştir. Daha sonra belirlenen bölgelerde seçilen ilgili ürünün üretiminin ağırlıklı olduğu iller çalışma kapsamına alınmıştır. Güneydoğu Anadolu, Batı Marmara, Batı Anadolu, Ege ve Akdeniz bölgelerinde seçilen ürünlerin üretimi açısından önemli olan Şanlıurfa, Diyarbakır, Tekirdağ, Edirne, Konya, İzmir, Manisa, Aydın, Adana, Osmaniye illeri araştırmanın il bazındaki kapsamı olarak belirlenmiştir (TUİK 2014).

Araştırma kapsamında anket yapılacak üreticiler tabakalı tesadüfi örnekleme yöntemine göre belirlenmiştir. Araştırma alanına giren illerde örnek hacminin belirlenmesinde Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı 2013 yılı Çiftçi Kayıt Sistemi (ÇKS) verileri dikkate alınmıştır. Buna göre çalışma

kapsamındaki bölgelerde tarım işletmelerinin arazi büyüklüklerine göre dağılımı (<50 da, 51-150 da, 151 da+) dikkate alınarak işletmeler üç tabakaya ayrılmıştır. Tabakalandırma işleminden sonra örnek hacminin belirlenmesinde “Neyman” yöntemi kullanılmıştır.

Hesaplamalarda güven aralığı %95 ve hata payı %10 olarak alınmıştır. Bu hesaplamalar sonucunda ürünlere göre örnek hacmi, buğdayda 310, mısırdaki 256, pamukta 206 ve ayçiçeğinde 236 olmak üzere toplam örnek hacmi 1008 olarak hesaplanmıştır. Her bir ürün için anket yapılan üreticiler, ÇKS sisteminden yararlanılarak ilgili illerde işletme büyüklüğü tabakalarından tesadüfi olarak belirlenmişlerdir (Çizelge 1).

Verilerin analizinde izlenen yöntem

Verilerin analizinde desteklerden faydalanma düzeyini etkileyen faktörlerin belirlenmesinde lojistik regresyon analizinden yararlanılmıştır. Bağımlı değişkenin normal dağılım gösterdiği ve sürekli bir değişken olduğu klasik regresyon analizi, bu çalışma için ele alınan bağımlı değişkenin kategorik olmasından dolayı uygun bir yöntem olmamaktadır. Bağımlı değişkenin kategorik olması durumunda lojistik ve multinominal lojistik regresyon analizleri tercih edilen yöntemlerdir (Zortuk ve Koç, 2013). Lojistik regresyon analizi bağımlı değişkenin kategori sayısının iki olması durumunda kullanılırken, multinominal lojistik regresyon analizi ise bağımlı değişkenin en az üç veya daha fazla kategori içerdiği ve değerlerinin sınıflayıcı ölçekle elde edildiği durumlarda tercih edilmektedir.

Çizelge 1: Araştırma Kapsamında Görüşülen Üreticilerin İl ve Ürünlere Göre Dağılımı

Bölgeler	İller	Buğday	Mısır	Pamuk	Ayçiçeği	Genel
Güney Doğu Anadolu	Diyarbakır	65				65
	Şanlıurfa	63	57	48		168
Çukurova	Adana		62	45	62	169
	Osmaniye				53	53
Batı Marmara	Tekirdağ	60			56	116
	Edirne	63			65	128
Batı Anadolu	Konya	59				59
	İzmir		77	58		135
Ege	Manisa		60			60
	Aydın			55		55
Toplam		310	256	206	236	1008

Bağımlı değişken üç kategoriye sahip olduğunda, diğer bir ifade ile, Y'nin kategorileri 0, 1 ve 2 biçiminde olduğunda iki lojistik model kurulur. Bu modeller Y=1'e karşı Y=0 ve Y=2'ye karşı Y=0 şeklindedir. Burada Y=0 referans kategorisi iken Y=2'ye karşı Y=1'i karşılaştıran lojistik fonksiyon, yukarıda tanımlı ili karşılaştırmaya ilişkin lojistik fonksiyonların farklarından elde edilmektedir.

Multinomial lojistik regresyonda olabilirlik fonksiyonu oluşturulurken bir gözlemin grup üyeliğini belirlemede iki değer alan üç değişkenden yararlanır. Bu değişkenler, $\sum_{j=0}^2 Y_j = 1$ olmak üzere, "Y=0 ise $Y_0=1, Y_1=0, Y_2=0$ ", "Y=1 ise $Y_0=0, Y_1=1, Y_2=0$ " ve "Y=2 ise $Y_0=0, Y_1=0, Y_2=1$ " biçiminde kodlanır. Gözlem sonuçları birbirinden bağımsız olarak elde edilmiş n hacimlik örneklem için koşullu olabilirlik fonksiyonu,

$$l(\beta) = \prod_{i=1}^n [\pi_0(x_i)^{Y_{0i}} \pi_1(x_i)^{Y_{1i}} \pi_2(x_i)^{Y_{2i}}] \quad (1)$$

şeklindedir. Bu eşitliğin logaritması alınarak olabilirlik fonksiyonuna ulaşılır.

$$L(\beta) = \ln[l(\beta)] = \sum_{i=1}^n y_{1i} g_1(x_i) + y_{2i} g_2(x_i) - \ln(1 + e^{g_1(x_i)} + e^{g_2(x_i)}) \quad (2)$$

L(β)'nin birinci kısmı türevleri alınıp eşitlikler sıfıra eşitlenerek olabilirlik denklemleri bulunur. $\pi_{ji} = \pi_j(x_i)$ olmak üzere bu denklemlerin genel gösterimi aşağıdaki gibidir:

$$\frac{\delta L(\beta)}{\delta \beta_{jk}} = \sum_{i=1}^n x_{ki} (y_{ji} - \pi_{ji}) \quad (3)$$

Bununla birlikte, olabilirlik fonksiyonunun ikinci kısmı türev matrisi en çok olabilirlik tahmincisinin kovaryans matrisinin tahmincisi ve bilgi matrisini bulmak için kullanılır. Lojistik regresyon analizinde katsayıların anlamlılığı ve uyum iyiliği için kullanılan ölçütlerin tümü multinomial lojistik regresyon analizinde de kullanılır.

Çalışmada desteklemelerden faydalanma durumu üç gruba ayrılmış ve analizde bağımlı değişken olarak kullanılmıştır. Bağımlı değişkenin kategorileri şu şekildedir:

Tarımsal desteklemelerden hiç faydalanmayanlar (Y=0)

Sadece mazot, gübre ve prim desteğinden faydalananlar (Y=1)

Tohum, mazot, gübre ve prim desteği ile birlikte diğer desteklerden de faydalananlar (Y=2)

Desteklemeden faydalanmayanlar referans kategori olarak analizde ele alınmıştır. Bağımsız değişkenler ise üreticinin yaşı, üreticinin eğitim düzeyi, işletme büyüklüğü, mülk arazinin toplam işlenen arazi içindeki payı ve kredi kullanımı olarak belirlenmiştir (Çizelge 2). İşletme büyüklüğü ve mülk arazi oranı dışındaki değişkenler düzey olarak modelde yer alırken, işletme büyüklüğü ve mülk arazi oranı üç kategoride ele alınmıştır. Küçük işletme grubu ve %20 oranına kadar mülk araziye sahip olanlar referans kategori olarak modelde yer almıştır.

3. ARAŞTIRMA BULGULARI

Araştırma kapsamında görüşülen üreticilerin %8,13'ü herhangi bir destekten faydalanmamaktadır. Destek türleri incelendiğinde mazot, gübre ve fark ödeme desteklerinin üreticilerin büyük çoğunluğu tarafından faydalanılan destekler olduğu, buna karşılık son yıllarda tarımsal stratejik amaçlara ulaşmak için getirilen diğer destek türlerinden çok düşük düzeylerde faydalandığı görülmektedir (Çizelge 3).

Çizelge 2: Multinomial Lojistik Regresyon Modelinde Yer Alan Değişkenler

Bağımsız Değişkenler	Özellikleri
Üreticinin Yaşı	Düzyıl
Eğitim	Düzyıl
İşletme Büyüklüğü	≤50 daa ise 1, diğerleri 0 (Referans kategori) 51-150 daa ise 1, diğerleri 0 ≥151 daa ise 1, diğerleri 0
Mülk Oranı	≤%20 ise 1, diğerleri 0 (Referans kategori) %21-%50 ise 1, diğerleri 0 ≥%51 ise 1, diğerleri 0
Kredi Kullanımı	Bir önceki yıl kredi kullandı ise 1, kullanmadıysa 0

Çizelge 3:Bölgelere Göre Destek Türlerinden Faydalanma Oranı (%)

Faydalanılan Destek Türleri	Ege	Marmara	Batı Anadolu	Çukurova	Güneydoğu	Genel
Mazot desteği	98,0	99,2	100,0	82,3	84,9	91,8
Gübre desteği	98,0	98,8	100,0	81,8	83,3	91,3
Fark Ödemesi (Pamuk, Buğday, Mısır, Ayçiçeği)	97,7	97,0	96,8	78,8	77,7	88,7
Sertifikalı tohum, fidan kullanım ve sertifikalı tohum desteği	62,2	22,4	77,8	28,1	42,6	41,2
Toprak analiz desteği	11,6	5,0	90,5	29,4	69,7	32,5
Tarımsal yayım ve danışmanlık desteklemesi	1,6	0,8	0,0	1,7	7,2	2,7
Organik tarım(tarla bitkileri)	1,2	0,0	0,0	0,9	1,6	0,9
Açık alan biyoteknik ve biyolojik mücadele desteği	0,4	0,0	1,6	1,7	0,4	0,7
Çiftlik muhasebe veri ağı katılım desteği	0,8	0,4	0,0	0,0	0,0	0,3
ÇATAK	0,0	0,0	9,2	0,0	0,0	0,2
Diğer	0,4	2,3	12,7	0,9	0,4	1,7

Tarımsal desteklemelerden faydalanma durumuna göre üreticilere ilişkin sosyoekonomik değişkenler Çizelge 4'de verilmiştir. Desteklemelerden faydalanmayan üreticilerin işledikleri arazi miktarı, diğer iki gruba göre daha azdır ve mülk arazi oranı da en düşüktür. Alan çalışması sırasında, her destek türü için ayrı başvuru yapılması zorunluluğu nedeniyle özellikle küçük işletmelerin başvuru masraflarının fazla olması sonucu tarımsal

destek başvurusu yapmadıkları, kira sözleşmesi sözlü olarak yapıldığında da daha çok mülk sahibinin desteklerden faydalandığı belirlenmiştir.

Üreticilerin sosyoekonomik ve demografik özellikleri dikkate alınarak, tarımsal destekleme politikalarından faydalanmanın analizinde yaş, eğitim düzeyi, işletme büyüklüğü, mülk arazi oranı ve kredi kullanım durumu olmak üzere beş bağımsız değişken modelde ele alınmıştır.

Çizelge 4: Tarımsal Desteklerden Faydalanma Durumu ile Üreticilerin Sosyoekonomik Özellikleri Arasındaki İlişkiler

Tarımsal Desteklerden Faydalanma Durumu (n=1008)	Yaş	Eğitim Durumu	Tarımsal Deneyim	Aile Büyüklüğü	Toplam İşlenen Arazi	Mülk Arazi Oranı	Tarım dışı geliriniz var mı?		Geçen yıl kredi kullandınız mı	
	Ortalama	Ortalama	Ortalama	Ortalama	Ortalama	Ortalama	Evet n	Hayır n	Evet n	Hayır n
Desteklemelerden faydalanmayanlar (n=82)	49	6	25	5	151,7	0,66	41	46	25	62
Sadece mazot, gübre ve fark ödemesi desteğinden faydalananlar (n=386)	52	7	26	5	156,5	0,76	204	207	217	193
Diğer desteklerden faydalananlar (n=540)	48	7	24	5	276,7	0,75	240	336	299	277

Modelin uyumu ve geçerliliği için Log-L, R², F, X² ve çeşitli kritik değerleri kullanılmıştır. İstatistiki analizler sonucunda, modelin kritik değerlere uyumlu ve geçerli olduğu belirlenmiştir. Ayrıca parametreler istatistiki olarak %1, %5 ve %10 düzeyinde önemli bulunurken, parametre işaretleri de ekonomik teoriye uygun düşmektedir (Çizelge 5).

Multinomial logit modelinin önemli bir özelliği, bağımlı değişkenin k kategoriye sahip olduğu durumda k-1 lojistik modelin tahmin edilmesidir. Bu durumda bir kategori referans olarak kabul edilir. Çalışmada da desteklemelerden faydalanmayanlar referans olarak kabul edilmiş; buna göre sadece gübre, mazot ve prim desteğinden faydalananlar ile diğer desteklerden faydalananlar karşılaştırılmıştır. Buna göre hiç destek almayanlara göre, sadece gübre, mazot ve fark ödeme desteği alanları etkileyen faktörler yaş, eğitim, işletme büyüklüğü, mülk arazi oranı ve kredi kullanımı olarak belirlenmiştir. Üreticilerin yaşı bir yıl arttığında, üreticilerin gübre, mazot ve fark ödeme desteği alma olasılığı 0.028 oranında artmaktadır. Gübre, mazot ve fark ödeme desteğinden faydalanma olasılığını en fazla işletme büyüklüğü, sonrasında ise mülk arazi oranı

ve eğitim arttırmaktadır. Kredi kullanım durumu ise desteklerden faydalanma olasılığını 0.892 oranında azaltmaktadır.

Desteklemelerden faydalanmayanlara göre gübre, mazot ve fark ödeme desteği ile birlikte diğer desteklerden de faydalananları etkileyen faktörler eğitim, işletme büyüklüğü, mülk arazi oranı ve kredi kullanımı olarak belirlenmiştir. Gübre, mazot ve prim desteği ile birlikte diğer desteklerden de faydalanma olasılığını en fazla işletme büyüklüğü, sonrasında ise mülk arazi oranı ve eğitim arttırmaktadır. Kredi kullanım durumu ise desteklerden faydalanma olasılığını 0.822 oranında azaltmaktadır. Eğitim düzeyinin daha fazla destek türünden faydalanma olasılığını arttırması, eğitimin artması ile desteklemeler hakkında bilgiye ulaşmanın daha kolaylaşabiliyor olması ile açıklanabilir. Topçu (2008) tarafından yapılan çalışmada yaş faktörünün etkisi negatif olarak bulunmuştur. Bu farklılık ele alınan örnek hacmi ve kullanılan modelin farklı olması ile açıklanabilir. Benzer şekilde Topçu (2008) üreticilerin eğitim düzeyi ve işlenen alan miktarı arttıkça tarımsal desteklerden faydalanma düzeylerinin arttığını belirtmiştir.

Çizelge 5: Tarımsal Desteklemelerden Faydalanma Düzeyine Ait Multinomial Logit Model Sonuçları

Bağımlı Değişken: Tarımsal Desteklemelerden Faydalanma Durumu				
Tarımsal Desteklemeden faydalanmayanlar (1) Sadece mazot, gübre ve fark ödeme desteğinden faydalananlar (2) Diğer desteklerden faydalananlar				
Bağımsız Değişken	Katsayı	Std Hata	Z	p-value
uclulogitkod=1				
Sabit	-1.33333	0.960961	-1,387	0,1653
Yas	0.02789	0.011003	2.535	0.0112**
Egitim	0.10116	0.046872	2.158	0.0309**
İslbuyukluk	0.62068	0.165057	3.760	0.0002***
Mulkoran	0.42347	0.158330	2.675	0.0075***
Kredikullanım	-0.89232	0.265188	-3.365	0.0008***
uclulogitkod=2				
Sabit	-0.56039	0.946354	-0.592	0.5537
Yas	-0.00287	0.010805	-0.266	0.7902
Egitim	0.08082	0.046133	1.752	0.0798*
İslbuyukluk	1.02208	0.162854	6.276	3.47e-010***
Mulkoran	0.52549	0.155911	3.370	0.0008***
Kredikullanım	-0.82223	0.262500	-3.132	0.0017***
Mean dependent var	1.454120	S.D. dependent var	0.641250	
Log-likelihood	-907.1003	Akaike criterion	1838.201	
Schwarz criterion	1897.883	Hannan-Quinn	1860.812	
Likelihood ratio test		Chi-square(10)=121.585 (0.0000)		

*0,10 önem düzeyi, ** 0,05 önem düzeyi, ***0,01 önem düzeyi

4. SONUÇ

Tarım sektörü, sektörün ve bu sektör mallarının özelliği gereği tüm dünyada çeşitli politikalarla desteklenmektedir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde nüfusun önemli bir bölümünün tarım sektöründe istihdam edilmesi de göz önüne alınırsa, tarım sektörünün istikrarlı bir yapıya kavuşturulması için devlet desteği kaçınılmaz olmaktadır. Nitekim Türkiye’de tarım sektörü, her ne kadar uygulanmalarında bir kararlılık olmasa da, uzun yıllardan beri farklı amaç ve araçlarla desteklenmekte ve dışa karşı korunmaya çalışılmaktadır. Ancak tarımda politika amaçlarına ulaşılması, sağlanan destek miktarından çok bu desteklerin ne ölçüde hedef kitlelere ulaştığı ile ilgilidir. Gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye’de tarıma sağlanan destekler ya da bu amaçla ayrılan bütçe zaman zaman azımsanamayacak miktarlara ulaştığı halde bu desteklerden hedef kitlelerin yeterince yararlandığı söylenemez. Türkiye’de politika transfer etkinliği konusunda kurumsal yapının yanında üreticilerin sosyo-ekonomik özelliklerinin de etkili olduğu bilinmektedir.

Bu çalışmada da desteklerden faydalanmayı etkileyen faktörler analiz edilmiştir. Çalışmada mazot, gübre ve fark ödeme destekleri dışındaki desteklerden üreticilerin çok düşük oranlarda yararlandıkları görülmektedir. Multinomial lojistik regresyon analizi sonucuna göre desteklerden faydalanma olasılığını en fazla işletme büyüklüğünün, sonrasında mülk arazi oranının ve eğitimin arttırdığı belirlenmiştir. Bu bulgular, bir kez daha tarımsal desteklerden daha çok büyük işletmelerin ve arazi sahiplerinin yararlandığı sonucunu ortaya koymaktadır. Üreticilerin eğitim düzeyi arttıkça, bilgi kaynaklarına ulaşması kolaylaştığı için çeşitli desteklerden haberdar olma ve faydalanma olasılığı da artmaktadır.

Tarımsal destekleme politikalarının etkinliğinin yapısal sorunların giderilmesi ile de yakından ilişkili olduğu görülmektedir. Tarımsal desteklemelerde hedef kitleye göre planlanan bir destekleme politikası ile tarımda rekabet gücü artırılabilir ve gelirlerde iyileşme sağlanabilir. Özellikle referans grup kabul edilen desteklerden yararlanamayan küçük ölçekli tarım işletmeleri için farklı destekleme araçları kullanılabilir. Böylelikle bu üreticileri tarım sektöründe tutma şansı yaratılmış ve yaşam standartları da yükseltilmiş olacaktır. Desteklemelerden daha fazla yararlanan büyük işletmelerin ihtiyaçları doğrultusunda şekillendirilen destekleme politikaları ile de kıt kaynaklar etkin bir şekilde üretime tahsis edilebilir, üreticiler üzerindeki maliyet baskısının olumsuz etkileri azaltılabilir, işletmeler daha rekabetçi bir yapıya kavuşturulabilir. Böylelikle, ülkenin tarımsal stratejik hedeflerine ulaşmada ilerleme sağlanabilir.

KAYNAKÇA

- Maetz M., et all (2011). Food and agricultural policy trends after the 2008 food security crisis, Easypol Module125, FAO
- OECD (2015), Agricultural Policy Monitoring and Evaluation 2015, OECD Publishing, Paris.
- http://dx.doi.org/10.1787/agr_pol-2015-en
- T.C. Kalkınma Bakanlığı, 10. Kalkınma Planı (2014-18).
- TÜİK, 2014. Bitkisel Üretim İstatistikleri Veritabanı.
- T.C. Resmi Gazete, (2014), 2014 Yılında Yapılacak Tarımsal Desteklemelere İlişkin Karar, 12 Nisan 2014 tarih ve 28970 sayılı
- Topçu, Y., 2008. “Çiftçilerin Tarımsal Destekleme Politikalarından Faydalanma İstekliliğinde Etkili Faktörlerin Analizi: Erzurum İli Örneği”, Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 21(2), s.205-212
- Zortuk, M, Koç, E., 2013. “Hanehalkları Satın Alma Kriterlerinin Analizi: Multinomial Lojistik Regresyon Yaklaşımı”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi EYİ Özel Sayısı, s.163-176.